

Месяцы	I	II	III	IV	V	VI
t, °C	25,5	26,0	26,4	26,3	25,6	24,4
Ападкі, мм	188	211	248	184	56	14

Месяцы	VII	VIII	IX	X	XI	XII
t, °C	23,5	23,2	23,8	24,0	24,6	25,4
Ападкі, мм	6	0,4	0,1	2	1	16

Клуб дыскусій. 1. Чаму большасць развітых цывілізацый Паўднёвай Амерыкі дакалумбавай эпохі зарадзілася ў гарах Андах? 2. Чаму клімат сталіцы Эквадора — Кіта — называюць кліматам «вечнай вясны»?

Клуб знаўцаў. Уявіце, што вы — блогер, які захапляецца экстрэмальнымі падарожжамі, і цяпер перасякаеце пустыню Атакама. Якія асаблівасці прыроды зрабілі на вас уражанне? Падрыхтуйце пост пра свае назіранні ў блог.

§ 19. Унутраныя воды Паўднёвай Амерыкі

Успамінаем. Што называюць снегавой лініяй?

Даведаемся. Пра самую доўгую і самую паўнаводную раку свету. Пра вадаспады-рэкардсмены.

Разважаем. Чаму ў Паўднёвай Амерыцы шмат доўгіх рэк і мала азёр?

Паколькі большая частка Паўднёвай Амерыкі атрымлівае вярцізную колькасць ападкаў, **яна валодае самымі багатымі ўнутранымі водамі.** Рэкі кантынента выносяць у акіяны — Ціхі і Атлантычны — $\frac{1}{3}$ рачных вод свету. **Галоўны водападзел праходзіць па горным ланцугу Андаў.** Рачная сетка дасягае найбольшай густыні ў экватарыяльных шыротых. (Чаму?) Вобласці ўнутранага сцёку займаюць невялікую плошчу.

1. Рэкі. Да басейна Атлантычнага акіяна адносіцца 90 % плошчы Паўднёвай Амерыкі. Самай буйной ракой кантынента з'яўляецца Амазонка (ад індзейскага «амазуну», што азначае «бурны патак»).

Раку Амазонку ў 1500 годзе адкрыў іспанскі мараплавец Вінсентэ Пінсан. Адкрыццё адбылося дзякуючы апрашальнаму эффекту вялікай ракі: матросы яго карабля, пакутуючы ад смагі, выявілі, што вада за бортам прэсная. Праз 40 гадоў Франсіска Арэльяна паўторна адкрыў Амазонку. Падчас паходу на яго атрад напалі доўгавалосыя індзейцы. Прыняўшы іх за ўзброеных жанчын, Арэльяна нібыта назваў раку ў гонар амазонак — міфічных ваяўніц.

Амазонка — самая доўгая рака свету: з вытокаў Апурымак яе даўжыня дасягае 7194 км. Амазонка валодае самым вялікім рачным басейнам на планеце. Яна збірае воды з Амазонскай нізіны і прылеглых схілаў Андаў, Бразільскага і Гвіянскага пласкагор'яў. У верхнім цячэнні рака мае горны характар, у сярэднім і ніжнім — раўнінны. Амазонка прымае больш за 500 прытокаў, 17 з якіх маюць даўжыню ад 1500 да 3500 км. Працякаючы паблізу экватара, **Амазонка атрымлівае рэгулярнае багатае дажджавое сілкаванне.** Паколькі ў прытокаў розных паўшар'яў уздым узроўню вады адбываецца па чарзе, то сама Амазонка застаецца мнагаводнай круглы год. **Гэта самая паўнаводная рака зямнога шара,** яна выносіць у акіян 15 % рачных вод свету.

Амазонка такая вялікая, што шырыня яе рэчышча ў ніжнім цячэнні дасягае 15–20 км, а ў вусці — 150 км. Сярэдняя глыбіня ракі складае 70 м, найбольшая — 135 м. Гэта дазваляе марскім суднам бесперашкодна заходзіць у глыб кантынента на тысячы кіламетраў, што робіць Амазонку важнай транспартнай магістраллю.

С. 61

Адны прытокі Амазонкі — «рыас-бланкас» («белыя рэкі»), размываючы гліністыя пароды, нясуць мутныя воды. Воды іншых — «рыас-неграс» («чорныя рэкі») — празрыстыя і цёмныя дзякуючы гніенню раслін. Пры іх зліцці назіраецца з’ява «вяселле рэк», калі плыні празрыстых і мутных вод цякуць паралельна адна адной, не змешваючыся, сотні кіламетраў (мал. 116). Пры ўпадзенні ў Атлантычны акіян Амазонка ўтварае **эстуарый** — затапляльнае лейкападобнае вусце, якое пашыраецца марскімі хвалямі і прылівамі. Яны заходзяць у яе вусце, гонячы ўверх па цячэнні на 1400 км высокую прыліўную хвалю. Гэтую з’яву за ракатлівы грукат называюць **парарока** (з індзейскай — «грымучая вада»).

Другая па даўжыні рака кантынента — *Парана* (з індзейскай — «вялікая рака») даўжынёй 4700 км. Сілкаванне ракі — дажджавое з летне-восеньскім уздымам узроўню вады. У сярэднім цячэнні рака прымае буйныя прытокі Уругвай і Парагвай. Адзін з прытокаў, Ігуасу, праразаючы лававае плато Параны, падае каскадам *вадаспадаў Ігуасу* (мал. 117). **У вусці Парана ўтварае буйны эстуарый Ла-Плата.**

Другая па паўнаводнасці рака на мацерыку — *Арынока* (2730 км). Яна бярэ пачатак на Гвіянскім нагор’і, у ніжнім

Мал. 116. «Вяселле рэк» пры зліцці Мадэйры і Рыу-Негру

Мал. 117. Ігуасу — найбуйнейшы каскад вадаспадаў

цячэнні прымаючы раўнінны характар. На адным з прытокаў Арынока — рацэ Чурун — знаходзіцца **самы высокі ў свеце вадаспад Анхель**, які зрынаецца слупам вады з вышыні 1054 м (мал. 118). Арынока мае дажджавое сілкаванне і разліваецца летам, затапляючы прылеглую нізіну.

Басейн Ціхага акіяна займае невялікую тэрыторыю на захадзе мацерыка. Рэкі басейна кароткія і маюць горны характар. Дзякуючы сваёй парожыстасці **рэкі Паўднёвай Амерыкі валодаюць высокімі гідрэнергетычнымі рэсурсамі**. На мацерыку пабудавана больш за 2000 вадасховішчаў. Найбольшае па аб'ёме вадасховішча — Гуры на рацэ Кароні на поўначы мацерыка.

2. Азёры і балоты. Азёры на мацерыку нешматлікія. Буйнымі па плошчы з'яўляюцца тэктанічныя вадаёмы на Цэнтральна-Андыйскім нагор'і: **Ціцікака** (мал. 119), Паапо. **Ціцікака — самае высакагорнае суднаходнае возера свету** (3812 м над узроўнем мора).

Ціцікака — самае буйное па запасах прэснай вады возера Паўднёвай Амерыкі. Мільёны гадоў таму яно было марскім залівам і дагэтуль заселена марскімі рыбамі. Каля возера расце дрэва з лёгкай драўнінай — бальса, з якога індзейцы робяць платы-чаўны. Менавіта з бальсы нарвежац Тур Хеердал збудаваў плыт «Кон-Цікі», на якім адправіўся ў падарожжа па Ціхім акіяне. Такім чынам ён даказаў, што Палінезія магла быць заселена людзьмі не з Аўстраліі, а з Паўднёвай Амерыкі.

Мал. 118. Вадаспад Анхель — самы высокі ў свеце

С. 61

С. 61

Мал. 119. Возера Ціцікака

Мал. 120. Возера Буэнас-Айрэс

Найбольшая колькасць вадаёмаў характэрная для Патагонскіх Андаў: Буэнас-Айрэс (глыбінёй 590 м) (мал. 120), Лага-Архенціна. Іх выцягнутыя і глыбокія катлавіны маюць ледавіковае паходжанне.

На Карыбскім і Атлантычным узбярэжжы шмат лагунных азёр.

Лагуна — мелкаводны заліў на ўзбярэжжы, які цалкам ці часткова страціў сувязь з морам.

Лагуны адрэзаны водмелямі або каралавымі рыфамі ад марской акваторыі і могуць злучацца з ёй вузкім пралівам. Лагуна Маракайба на поўначы (больш за 13 тыс. км²) — **найбуйнейшы па плошчы вадаём Паўднёвай Амерыкі**.

У засушлівых абласцях распаўсюджаны рэліктавыя вадаёмы. Многія з іх перасыхаюць, напаўняючыся вадой толькі пасля рэдкіх дажджоў, і ператвараюцца ў **саланчакі** — глебагрунты, якія характарызуюцца засаленнем верхніх глебавых гарызонтаў. Яны ўтвараюцца на дне высахлых вадаёмаў або пры блізкім заляганні салёных грунтавых вод. **Шмат саланчакоў на Цэнтральна-Андыйскім нагор'і**, сярод іх самы буйны саланчак свету — Салар-дэ-Уюні (мал. 121). Яго пакрывае

Мал. 121. Саланчак Салар-дэ-Уюні

Мал. 122. Ледавік Перыта-Марэна

слой солі таўшчынёй ад 2 да 8 м. Карэннае насельніцтва традыцыйна здабывае ў ім кухонную соль.

Найбуйнейшым балотам у Паўднёвай Амерыцы з'яўляецца Пантанал на поўначы Лаплацкай нізіны. Гэты прытулак водна-балотнай фаўны застаецца затопленым нават у сухі сезон.

3. Сучаснае абледзяненне. Нягледзячы на наяўнасць горнай сістэмы Андаў, **абледзяненне ў Паўднёвай Амерыцы развітае слаба** (25 тыс. км²). Снегавая лінія размяшчаецца высока. (*Чаму?*) 80 % плошчы абледзянення сканцэнтравана ў Патагонскіх Андах (мал. 122). Горна-покрыўныя Патагонскія ледзяныя шчыты — лідары па запасах прэснай вады па-за палярнымі абласцямі Зямлі.

Падвядзём вынікі. Паўднёвая Амерыка валодае багатымі ўнутранымі водамі. ♦ На кантыненте пераважаюць рэкі дажджавога сілкавання. ♦ Амазонка — самая доўгая і паўнаводная рака свету. ♦ Рэкі мацерыка валодаюць высокімі гідраэнергетычнымі рэсурсамі. ♦ Пераважаюць азёры з катлавінамі ледавіковага, тэктанічнага і лагуннага паходжання. ♦ У Паўднёвай Амерыцы знаходзіцца самы высокі ў свеце вадаспад Анхель. ♦ Абледзяненне развітае слаба і сканцэнтраванае ў Патагонскіх Андах, снегавая лінія высокая.

С. 61

Праверым сябе. 1. Назавіце і пакажыце на карце асноўныя рэкі кантынента. Якая з іх самая доўгая ў свеце? 2. Чаму Амазонка — самая паўнаводная рака зямнога шара? 3. Якія азёры па паходжанні катлавін пераважаюць? 4. Што такое лагуна? 5. Як утвараюцца і дзе сустракаюцца саланчакі? 6. Чаму ў Паўднёвай Амерыцы мала ледавікоў?

Ад тэорыі да практыкі.

1. Прасачыце па карце «шлях» Амазонкі, вызначце яе буйныя правыя і левыя прытокі. 2. Выберыце лішнія: а) Конга, Парана, Арынока, Нігер; б) Ціцікака, Танганьіка, Маракайба, Вікторыя. 3. Выкарыстоўваючы тэкст параграфа, расшыфруйце воблака слоў і дайце яму заглавак.

Клуб дыскусій. Як вы думаеце, у якой частцы мацерыка сустракаюцца рэкі з аднолькавай назвай Рыа-Салада (з іспанскай — «салёная рака»)?

Клуб знаўцаў. 1. Запішыце ролік у TikTok «Пяць незвычайных фактаў пра Паўднёвую Амерыку» і папрасіце сяброў ацаніць яго. 2. Уявіце, што вы блогер і збіраецеся правесці стрым падчас сплаву па Амазонцы. Збярыце цікавыя факты і важную інфармацыю пра раку.

Практычная работа 4. Параўнальная характарыстыка рэк Амазонкі і Ніла па плане.

§ 20. Прыродныя зоны Паўднёвай Амерыкі. Ахова прыроды

Успамінаем. Якія расліны і жывёлы называюцца эндэмікамі?

Даведаемся. Пра багацце флоры і фаўны Паўднёвай Амерыкі. Пра вышынную пояснасць Андаў. Пра абязлесенне «зялёнага кантынента».

Разважаем. Чаму вільготныя экватарыяльныя лясы — самыя багатыя па разнастайнасці відаў раслін і жывёл на планеце?